

Mehmet Akif Okur; 1976 yılında doğdu. Bogaziçi Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. Yüksek lisansını ve doktorasını, Gazi Üniversitesi'nde uluslararası ilişkiler alanında yaptı. Halen, Gazi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesidir. Gazi Üniversitesi dışında, Kara Harp Okulu, Polis Akademisi, Ankara Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi ve Turgut Özal Üniversitesi'nde de dersler vermiştir. Yurtdışında eğitim ve araştırma amacıyla birçok üniversite ve araştırma kuruluşunda bulunmuştur. Bir dönem Gazi Üniversitesi, Ortadoğu ve Orta Asya Araştırmaları Merkezi'nin müdürlüğünü yürüten Okur, üniversite dışındaki faaliyetlerini de muhtelif düşünce kuruluşlarının çatısı altında sürdürmektedir. Ortadoğu, Amerikan dış politikası ve Türkiye-ABD ilişkileri, Okur'un temel çalışma alanlarıdır.

Cansu'ya...

*Eksilmeyen sabrı ve sevgisiyle yükümü kendi yükü,
yolculuğumu kendi yolculuğu bildiği için...*

Anne ve Babam'a...

*Tüm emekleri, oğullarının bitmeyen gurbetine gösterdikleri
tahammül ve bana hangi fırtınaya tutulursam tutulayım,
geride sığınabileceğim sağlam bir limanın olduğunu
hiç unutturmadıkları için.*

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	9
İkinci Baskıya Önsöz.....	11

GİRİŞ

I. BÖLÜM:

IRAK SAVAŞI'NIN ANLAMLANDIRILACAĞI TEORİK ZEMİN

1- Gramsci, Cox ve Uluslararası Politik Ekonomi.....	29
A. Giriş.....	29
B. Gramsci ve Cox'ta Tarihselcilik: Fikirler ve Maddî Şartlar Arasında Denge Arayışı.....	32
C. Hegemonya: Gramsci ve İktidarın Sosyolojisi.....	40
D. Hegemonya: Cox ve Küresel İktidarın Sosyolojisi.....	53
2- Tarih, Teori ve Zaman.....	61
A. Uluslararası İlişkiler'de Tarih ve Teori Tartışmalarına Genel Bir Bakış.....	62
B. Braudel'in Çok Katmanlı Tarih Anlayışı ve Sosyal Zaman.....	70
C. Cox'ta Tarihsel Zaman ve Ontoloji.....	75

II. BÖLÜM:

DÜNYA DÜZENİNİN ÜÇ TARİHSEL ONTOLOJİSİ: EMPERYALİZM, HEGEMONYA, İMPARATORLUK

1- Uzun Vadenin Dinamikleri.....	79
2- Uzun Vadenin Tarihsel Konjonktürleri.....	87
A. Emperyalizm Çağı.....	87
1. Giriş: Emperyalizm Tartışmalarının Politik Niteliği.....	87
2. "Emperyalizm", "Emperyalizm Çağı" ve "Emperyal Eylem".....	90
3. Emperyalizm Teorileri: "Emperyalizm Çağı"na dair Rakip Ontolojik İmajlar.....	98
a. Emperyalizm ve Ekonomi.....	99
(1) Sistemik Bir Zorunluluk Olarak Emperyalizm: Marxist Emperyalizm Teorileri- nin Uzun Vade İçindeki Evrimi.....	99
(2) Marx ve Engels.....	104
(3) Marxist Teorisyenler ve Emperyalizm.....	106
i. Karl Kautsky.....	108
ii. Hilferding.....	109
iii. Bukharin.....	112
iv. Rosa Luxemburg.....	114
v. Hobson.....	115
vi. Lenin.....	118
(4) Ekonomi-Emperyalizm İlişkisi Bağlamında Sistemik Zorunluluk Tezinin Reddi: Bir Tercih Olarak Emperyalizm.....	120
b. Siyasî Teoriler: Emperyal Eylem ve Fikirler.....	130
(1) Savunma Olarak Saldırı: Emperyal Eylemin Güvenlik Gerekçesiyle Meşrûlaş- tırılması.....	131

(2) Toplumsal ve Siyâsî İç Sorunlara Emperyal Eylem Aracılığıyla Çözüm Aranişı	134
(3) Medenileştirme Misyonu: Emperyal Eylemin Ahlâkileştirilmesi	136
(4) Liberalizm ve Emperyalizm	140
(5) Fikirler ve Çıkarları Emperyal Eylemde Buluşturan Aktör: Tarihsel Blok	145
4. ABD'nin Emperyal Tecrübesi	147
a. Giriş	147
b. Özgürlüğün Politik Ekonomisi: Amerika'nın Emperyal Geçmişinde Fikirler, Çıkarlar ve Tarihsel Blok	149
c. Kurucu İlkeler, Mitler ve Medenileştirme Misyonu: Uzun Vâde Perspektifinden Fikirler ve Emperyal Eylem	157
B. Hegemonik Dönem: Pax Amerika'dan İmparatorluğa	167
1. Giriş	167
2. Hegemonya Teorileri: Hegemonik Döneme Âit Rakip Ontolojik İmajlar	169
(1) Hegemonya: Emperyalizmin Bir Başka Şekilde Devamı	169
(2) Hegemonya: Anarşiye Karşı İstikrar	177
(3) Coxgil Eleştirel Kuramın Merceğinden Pax Amerika	195
(4) Pax Amerika'nın Krizi ve Küreselleşmeye Geçiş	208
C. İmparatorluk	214
1. Giriş	214
2. Küreselleşmenin Rakip İmajları Üzerine Genel Bir Değerlendirme: "Tarihin Sonu"ndan, "Emperyalizmin Yeni Biçimi"ne	215
3. Cox, Robinson, Hardt ve Negri: İmparatorluğun Ontolojisi Üzerine	221
(1) Cox ve İmparatorluk	222
(2) Robinson ve İmparatorluk	229
(3) Hardt, Negri ve İmparatorluk	233
4. Irak'ın İşgâli ve İmparatorluğun Merkezileştirilmesi Girişimi	238

III. BÖLÜM:

IRAK'A YÖNELİK EMPERYAL EYLEM:

DÜNYA DÜZENİNİN EVRİMİ, TARİHSEL BLOK VE OLAY

1. Irak'ın İşgâlinin Resmî Gerekçeleri	249
2. Avrupa'nın Özgürlük Arayışı	258
3. Diğerlerinin Yükselişi	291
4. Ulaşırılışma	308
5. Hristiyan Sağ: Tarihsel Bloğun Kitle Tabanı	328
6. Yeni Muhafazakârlar: Tarihsel Bloğun Organik Entelektüelleri	352
7. Olayın Değerlendirilmesi: Emperyal Eylemin Ardındaki Tarihsel Blok, Fikirler Ve Çıkarlar	378
Sonuç	421
Kaynakça	425

Önsöz

Emperyalizm, Hegemonya, İmparatorluk, yeni baskısını yapıyor. Kendi kulvarındaki az sayıda esere nasip olan bu talihi büyük ölçüde Ötüken Yayınevi'nin değerli editörü Cem Sökmen'e borçlu. Cem'in üniversite günlerimizden aşinâ olduğum iyi niyetli sabrı olmasaydı çalışmamızın okuyucusuyla tekrar buluşması bu kadar çabuk gerçekleşemezdi.

Kitap baskıya hazırlanırken bir şeye karar vermem gerekiyordu. Acaba yeni eklemelerle metni genişletmeli miydim, yoksa küçük düzeltmelerle mi yetinmeliydim? Bazı kısımları güncellemek niyetiyle kaleme alacaklarım, zaten hayli hacimli olan çalışmayı okunması daha güç bir hale sokabilecekti. Öte yandan, kitabın bir kısmının eskimiş bulunmasından da endişeliydim.

Uzun müddet düşündükten sonra, büyük çaplı değişikliklerden uzak durma kararı verdim. Zaten güncelleme ihtiyacını hissettiren kısımların çoğunluğu dünya sisteminin geleceğini şekillendireceğini varsaydığım dinamiklerle ilgiliydi. Her ne kadar bunlara dikkat çekmek üzere kullandığım örneklerin bir kısmı eskimiş gibi gözükse de, aradan geçen zaman zarfında söz konusu dinamikler kitapta öngörülen doğrultuda ilerlediler.

Bu kısa açıklamadan sonra geride yapılacak tek şey kalıyor. Okuyucuyu satırlar arasında çıkacağı yolculukla baş başa bırakmak...

Giriş

ABD'nin Irak'ı işgâl ederek başlattığı "uzun savaş"a odaklanan akademik yayınlar önemli bir hacme ulaşmış bulunuyor. İşgâlin anlamlandırılması problemi etrafında kaleme aldığımız kitabımız da, söz konusu külliyyatın bir kısmıyla paylaşılan sorulara, uluslararası ilişkiler/uluslararası politik ekonomi çalışmalarını tarih ve sosyoloji gibi disiplinlerle buluşturan bir teorik zeminde cevap aranışının ürünü.

İnşa ettiğimiz bu çerçevenin özelliklerinden bahsetmeden önce mevcut çalışmaları eleştirel bir gözle kısaca değerlendirmek, kitapta konuyu ele alış biçimimizin anlaşılmasını, özgün ve farklı yönlerinin vurgulanmasını kolaylaştıracaktır. Irak'ın işgâli sürecinde üretilen literatür yakından incelendiğinde, harcanan entelektüel enerjinin çok büyük bir kısmının Robert W. Cox'un sorun çözücü teoriler dediği,* senkronik yönü ağır basan yaklaşımlar tarafından kanalize edildiği görülmektedir. Zamandan ziyade mekân yönelimli, verili iktidar ve ilişkiler ağını daimî bir şimdiki zaman içinde donduran, araştırma problemi olarak da sosyal dünyaya ait bu istikrarlı resimde meydana gelen anormallikleri seçip sınırlı sayıda değişkenle açıklanabilecek parçasallıkları üzerinde duran sorun çözücü kuramların avantajları kadar dezavantajları da Irak'ın işgâli ile ilgili analizlerde kendisini hissettirmiştir.

"Ceteris paribus" kabulü, inceleme alanının parametrelerinin belirlenmesini kolaylaştırmakta, az sayıda değişkenin yakından ve daha büyük bir hassasiyetle değerlendirilmesine imkân vermektedir. Sorun çözücü çalışmaların aktüel ihtiyaçları karşılayacak politikalar üretme sorumluluğunu taşıyanlara bu sayede sunabildikleri basitleştirilmiş sebep-sonuç ilişkileri, işlevselliklerini, dolayısıyla da talep edilme düzeylerini arttırmaktadır.

* Robert W. Cox, "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", R. W. Cox ve Timothy J. Sinclair Sinclair, *Approaches to World Order* içinde, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, s.88-89. Cox'un problem çözücü ve eleştirel teorileri birbirinden ayıran ikili tasnifine benzer bir biçimde, Robert O. Keohane'nin de refleksif ve rasyonalist teoriler olarak adlandırdığı iki farklı kutup arasındaki ayrıma işaret ettiği görülmektedir. (Robert O. Keohane, "International Institutions: Two Approaches", *International Studies Quarterly*, Vol. 32, No. 4, December, 1988, ss. 379-396)

Ancak fenomenlerin parçası oldukları daha geniş ilişkiler ağından yalıtılmaları suretiyle ulaşılan açıklamalar, cezbedicilikleri ölçüsünde yanıltıcı olma gibi risklerle de mâlûldür. Bu risklerin en önemlilerinden birisi indirgemeciliktir. Problematik, parçasallığı içinde analiz edilmekle kalmamakta, elde edilen sonuçlar karşı karşıya olunan fenomenin bütününe izah etmek için kullanılmaktadır. Irak'ın işgâlini konu alan çalışmalarda da yoğun bir şekilde rastlanan bu durum, savaşa dâir birbiriyle çatışan imajların yarattığı karmaşayı beslemiştir.

Bu çerçevede mevcut literatürün büyük kısmını içine alacak genel bir tasnife giriştiğimizde, karar alıcılara odaklanan incelemelerin ilk sırayı işgâl ettiklerini görmekteyiz. ABD Başkanı Bush ve yönetiminde görev alan yeni muhafazakârların dinî inançları, dünya görüşleri, dış politika vizyonları ve çeşitli bağlantılarıyla tartışıldıkları çalışmaların çoğu, sürecin aktörleri hakkında detaylı tahliller ortaya koymakta; fakat hem söz konusu aktörleri bir araya getirip iktidara taşıyan yerel ve küresel ölçekteki sosyal ve siyasi süreçleri hem de Irak Savaşı'nın içinde cereyan ettiği, diğer ulusal ve uluslararası aktör, kurum ve yapıları da kapsayan büyük resmi arka plana itmektedirler. İkinci sıradaki petrol ve enerji jeopolitiğine odaklı analizlerin mühim bir kısmı ise ilgilendikleri parçasallık üzerinde enformasyon ağırlıklı değerlendirmeler yaparlarken, bir yandan yukarıda işaret edilen eksiklikleri bünyelerinde taşımakta diğer yandan da genelde Ortadoğu, özelde ise Irak'ın altı çizilen jeopolitik çekiciliğinin niçin daha önce ya da daha sonra değil de 2003 yılında ve Irak'ta görüldüğü şekilde topyekûn bir silahlı işgâle yol açtığı sorusuna tatminkâr cevaplar vermekte zorlanmaktadırlar.

Aşırı örneklerde, ilk kategorideki bakış açısı niyetlerini gizleyerek ABD'de iktidarı ele geçiren küçük bir grubun komplosuyla karşı karşıya olunduğuna, ikincisi ise mekanik bir çekim ve etki-tepki mekanizmasının işlediğine dair yorumlara kapı aralamaktadır.

Irak'ın işgâlini konu edinen akademik literatürün bir diğer kısmını, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başına ait emperyalizm teorilerinin güncellenmesi mahiyetindeki eserler oluşturmaktadır. Eleştirel nitelikleri ve sistemik yaklaşımlarıyla ciddi bir boşluğu dolduran bu çalışmalar da önemli ölçüde küreselleşmiş bir dünya ekonomisinde 19. yüzyıl tipi bir işgâlin ekonomik mantığını açıklamak ve ekonomik indirgemecilik ithamlarıyla yüzleşmek durumunda kalmaktadırlar.

Görüldüğü gibi, kısaca özetlemeye çalıştığımız Irak'ın işgâline dair çatışan belli başlı imajları şekillendiren dondurulmuş zaman perspektifi, eylemin ilişki içinde bulunduğu yapılar ve uzun vadeli trendlerle etkileşimini problematik dışı bırakmaktadır. Bu kitapta Irak'ın işgâli, mevcut literatüre yönelik yukarıdaki eleştiriler dikkate alınarak hazırlanan bir araştırma prog-

ramı çerçevesinde mümkün olduğunca bütüncül bir yaklaşımla incelenmektedir. Araştırma programının ana eksenini Braudelci tarihsel zaman kavrayışı ile Sorokin ve ardıllarının yürüttükleri sosyal zaman çalışmalarıyla desteklenen, Gramsci-Cox çizgisi esas olmak üzere yeni Gramsci Okulu'nun diğer açılımlarını da gözeten bir uluslararası politik ekonomi perspektifi oluşturmaktadır. Yeni Gramsci Okulu, uluslararası ilişkiler alanındaki diğer kuramlarla kıyaslandığında ülkemizde daha az bilinmektedir. Bu yüzden, yalnızca problematikle doğrudan bağlantılı önermelere referans yapılmakla yetinilmemiş, kuramın, genel mantığının anlaşılmasına imkân verecek hacim ve derinlikte tanıtılması yoluna gidilmiştir. Özellikle Cox'un çalışmalarına, metnin problematiği takip eden akışı içinde genişçe yer verilmesinin arkasında bu kaygı yatmaktadır.

Araştırma programımızın bel kemiğini oluşturduğunu söylediğimiz Gramsci-Cox çizgisindeki uluslararası politik ekonomi yaklaşımı, temelde iki önemli niteliği sayesinde eleştirdiğimiz değerlendirme biçimlerinden farklılaşmaktadır. Yapısal ve kurumsal dönüşümlere, süreç ve eğilimlere odaklanan zaman yönelimli diyakronik bir analiz çerçevesi sunmakta, fikirler ve kültüre politik ekonomi çalışmalarında ciddi bir yer açmaktadır. Fikirler ve maddî şartlar arasındaki diyalektik ilişki, eylemin anlamlandırılacağı çerçeveyi belirlemektedir. Nitekim bu çifte perspektif, kitabın tüm kısımlarında yapılan çözümlemelere kılavuzluk etmektedir.

Zamanın ele alınış biçimi ve tarihsellik vurgusu da, çalışmanın kavramsal zemini ve metnin organizasyonu bakımından belirleyici bir öneme sahiptir. Kitabımızda yararlanılan Braudelci tarih anlayışı temelde, uzun vade, konjonktür ve olay olmak üzere farklı ritimlerle ilerleyen ancak iç içe üç katmanlı bir tarihsel zaman kurgusuna dayanmaktadır.

Çalışmamızın değişik zaman katmanlarında izi sürülen temel tezi ise şudur. Irak'ın işgâli olayına, ABD'de devlet aygıtına hükmeden tarihsel bloğun küreselleşme dediğimiz tarihsel konjonktürün dinamikleri karşısındaki refleksiyel yol açmıştır. Bu dinamiklerin başlıcaları; bütünleşen Avrupa'nın Amerika karşısındaki eşitlik arayışı, küreselleşmenin üretimin mekânlarında meydana getirdiği değişiklik sayesinde çevreden Çin gibi güçlerin yükselmeye başlamaları ve ulus-aşırılama süreçlerinin varlık kazandırdığı, imparatorluk olarak adlandırılan küresel yönetim mimarisinden duyulan hoşnutsuzluk şeklinde sıralanabilir.

Irak'ın işgâli, II. Dünya Savaşı'ndan sonra inşa edilen, Amerikan ulus devletinin merkezinde yer aldığı hegemonik sistemi, imparatorluğa doğru evrilmeye zorlayan dinamikleri denetlemeyi hedefleyen "İmparatorluğun merkezileştirilmesi" projesinin bir parçasıdır.

Söz konusu projenin daha iyi anlaşılabilmesi için, kitabın başlığına yansıyan, hegemonya, imparatorluk ve emperyalizm kavramlarının temsil ettikleri dünya düzenlerinin analiz edilerek karşılaştırılmaları gerekmektedir. Braudelci uzun vade anlayışı, Gramscigil tarihselci perspektif ve Coxgil ontoloji tanımının oluşturduğu üçlü, bunun için gerekli analitik araçları sunmaktadır.

Bu analitik imkânlar kullanılarak, öncelikle üç kavramın değişik tarihsel konjonktürlerde işlevsel olabilecek yönleri, "emperyalizm" ve "emperyal eylem" örneğindeki gibi, tarihsellik niteliği taşıyan içeriklerinden ayrılmaktadır. Emperyalizm, kendi adını taşıyan tarihsel konjonktürün ve sonraki dönemlerde yürütülen tartışmaların meydana getirdikleri ekonomik, toplumsal ve ideolojik anlam yükünü üzerinde taşıırken; emperyal eylem, dar bir çerçevede tanımlanmakta ve "zora dayalı metotlarla gerçekleştirilen doğrudan müdahale" anlamında kullanılmaktadır. Böylece emperyal eylem, diğer tarihsel konjonktürlere de taşınabilmekte, meydana geldiği bağlam, faillerinin dünya görüşleri, çıkarları, hedefleri vs. gibi kavrama dar tanımının ötesinde anlamlar yükleyen unsurların tarihsellikleri vurgulanabilmektedir.

Irak'ın işgâli de, bu çerçevede anlamlandırılması gereken bir emperyal eylem olarak karşımızda durmaktadır. Kitapta emperyal eylemin dar tanımının ötesindeki anlamı, eylemi gerçekleştirenlerin kendilerini çevreleyen dünya düzeni gibi tarihsel yapılarla ilişkileri, uzun vade ve tarihsel konjonktür içinde şekillenen dünya görüşleri ve çıkarlarının analiziyle ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Bu yüzden, felsefeyi "felsefenin tarihi" kabul eden Gramscigil tarihselci perspektiften hareketle emperyalizm, hegemonya ve imparatorluk; evrenselci önermelerle kurgulanmış birer teorik çerçeveden ziyade, belirli tarihsel konjonktürlerdeki dünya düzenlerinin hâkim ontolojik imajlarını yansıtan kavramlar olarak ele alınmaktadır. Böylece dondurulmuş bir şimdiki zaman perspektifinden zaman ve mekân üstü tanımlar yapmanın yanıltıcı rahatlığından korunmanın, devamlılıklarla birlikte farklılaşmaların da altını çizmenin mümkün olacağı düşünülmektedir. Kitap boyunca ontoloji kavramı ise, Cox'un tarif ettiği içeriğiyle kullanılmaktadır. Sürekli hareket hâlindeki dünyanın geçici bir fotoğrafını sunan ontolojiden bir döneme ait karakteristik tarihsel yapıların sistemik bağlantılarıyla açıklanması anlaşılmaktadır.

Değişik perspektiflerin içeriklerini tarif edebilmek için rekabete giriştikleri her üç kavram da, bünyelerinde Cox'un bir ontolojiden beklediği unsurları barındırmaktadır. Zira bunlar, belirli bir tarihsel konjonktürde, dünya düzeninin temel özelliklerini ortaya koymaya çalışan teorik düşüncenin ürünüdürler. Açıklamak istedikleri dönem hakkında ileri sürdükleri argümanları destekleyen birer geçmiş ve gelecek tasarımı da muhtevalarında

taşımaktadırlar. Ancak oluşturuldukları zaman diliminden uzaklaştıkça, dış dünyada meydana gelen dönüşümlerle yeni dünya düzenleri ortaya çıktıkça, yaşanan değişimleri açıklama yetenekleri azalmakta ve artık geçmişteki bir tarihsel konjonktürü tasvir eden imajlara dönüşmektedirler. Zaman oku üzerinde ard arda gelişleri bunlara, çalışmanın problematiğine göre belirlenen uzun vadenin üzerlerinden okunabileceği birer tarihsel malzeme niteliği kazandırmaktadır.

Çalışmamızda Irak'ın işgâli olayının bu üç tarihsel konjonktürü kapsayan uzun vadesinin sınırları, "fikirler" ve "maddî şartlar"dan oluşan bir dinamikler demeti etrafında belirlenmiştir.

Fikirler düzeyinde emperyalizm kavramı, Irak'a yönelik emperyal eylemi 19. yüzyıldan itibaren neredeyse kesintisiz bir şekilde devam eden dünya düzeninin niteliği hakkındaki uzun tartışmaya bağlamaktadır. Daha çok, coğrafi keşiflerle birlikte başlayan, Avrupa egemenliği, nüfusu ve sermayesinin dünyanın diğer kısımlarına yayılması sürecinin sanayi kapitalizmine geçişle birlikte aldığı özel şekli ifade etmek için kullanılan emperyalizm tabiri, bu uzun tartışma boyunca içeriğinin taraflarca güncellenip yeniden tarif edilmesi sûretiyle zaman zaman gündemden düşer gibi gözükse de aktüelliğini korumayı başarmıştır.

Kavramın politik içeriğini kazandığı 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında Hobson gibi radikal liberallerin yanı sıra Lenin, Hilferding, Bukharin, Luxemburg ve Kautsky gibi Marxistler, emperyalizmin niteliği ve uluslararası düzen açısından doğuracağı muhtemel sonuçlar hakkında derece derece farklılaşan düşüncelere sahip olmakla birlikte, temelde kapitalist sistemin belirli biçimlerini emperyalizmin sebebi olarak görmüşlerdir. Bu eleştirilere, iki savaş arası dönemden İkinci Dünya Savaşı sonrasına uzanan zaman diliminde verilen cevapların en önemlisi kabul edilen Schumpeter'in kurgusu, kapitalizm-emperyalizm ilişkisini reddederken, emperyalist savaşların faturasını, hâlâ varlıklarını sürdüren pre-kapitalist sosyal yapılara kesmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın ardından hızla tamamlanan dekolonizasyon sürecinde eski sömürgelere bağımsızlıkları tanınmış, Avrupa'nın kolonilerini yitirerek dünya siyasetinin merkezi olma vasfını kaybettiği soğuk savaş döneminin ideolojik rekabet ortamında emperyalizm, blokların birbirlerini suçlamak için başvurdukları bir itham argümanına dönüşmüştür. Söz konusu dönemde emperyalizmin hemen her yer ve çevrede kınandığı görülür. Yeni devletler, tarihlerini ve ulusal kimliklerini sömürgeciliğe karşı verilen mücadeleye üzerine kurarlarken, blok liderleri de karşı cepheden kaynaklanacak emperyalist müdahalelere karşı koruma ve ekonomik yardım vaatleriyle Üçüncü Dünya'da mevzi kazanmaya çalışmışlardır.

Bu dönemin emperyalizm ekseninde yürütülen teorik tartışmaları, dekolonizasyonla birlikte dünya düzeninin kazandığı yeni ontolojik çehreyi yansıtmaktadır. Akademik dünyadaki eleştirel gelenek, emperyalizm döneminin sona erdiğini ilan eden hür dünya söylemine, yeni sömürgecilik tezlerine ve bağımlılık okulunun argümanlarına sarılarak muhalefet etmiştir. Sömürge-ler, siyasi bağımsızlıklarını kazanmış, ancak bekledikleri ekonomik kalkınma gerçekleşmemiştir. Bağımlılık ekolü bu durumu açıklamaya çalışan kalkınma iktisadi ve modernleşme teorilerinin karşısına sömürgeciliğin mirası olan uluslararası işbölümü ve yapısal bağımlılık sisteminin güneyden kuzeye artık değer aktarımını devam ettirdiği iddiasıyla çıkmıştır. Buna göre, "sömürge-siz emperyalizm" çağında doğrudan siyâsî hâkimiyete ihtiyaç duymayan yapısal bir karaktere bürünen emperyalizm, küresel güneyin fakirliğinin baş sorumlusu olmaya devam etmekteydi.

1960'lar ve 70'lerde, tartışmanın emperyalizmin geçmişe âit tarihsel bir mesele olduğunu savunan diğer kutbu, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başındaki gelişmeleri yeniden yorumlayan bir dizi çalışmayla ortaya çıkmıştır. Bu zaman diliminde İngiltere başta olmak üzere, Avrupalı eski metropol ülkelerde emperyalizm çağını konu edinen tarih yazımındaki canlılıkta, özellikle sistemik perspektiflerden emperyalizmi analiz eden eleştirel yaklaşımlara cevap verme kaygısının payı bulunmaktadır. Söz konusu tarih literatürünün en önemli özelliklerinden biri, teorileştirme çabasının mümkün olduğunca yadsınması ve her emperyalist girişimin geniş ampirik malzemeyle biricik olaylar şeklinde ele alınarak değerlendirilmesidir. Böylece devlet adamlarının dünya görüşleri, yerel krizler gibi unsurlar emperyalist çağın pratiklerinin açıklanmasında kapitalist sistemin zorunluluklarına dair tezlerin yerlerine ikame edilebilmişlerdir. Ampirik analiz metodu, Lenin ve Hilferding gibi yazarların emperyalizm-kapitalizm ilişkisi bağlamında ortaya attıkları tezlerin sınanması için de yoğun biçimde kullanılmıştır.

60'ların sonu ve 70'lerden itibaren, uluslararası politik ekonomi literatüründe hegemonya kavramı etrafında da ciddi bir hareketlilik yaşanmaya başlamıştır. Vietnam Savaşı, dolar-altın bağının kopuşu, petrol krizi gibi gelişmelerin şekillendirdiği kaos, dünya sisteminin ontolojik resminin, günceli anlamlandırabilmek çabasının bir parçası olarak geçmişe doğru bir kez daha kurgulanması için uygun atmosferi sağlamıştır. Dünya sistemi teorileri, hegemonik geçişlere odaklanan perspektifleriyle kapitalizmin tarihini güç merkezlerinin sürekli yer değiştirdiği hiyerarşik bir modele dayanarak yeniden yazarlarken, yaşanan krizi de hegemonik bir çevrimin habercisi kabul etmişlerdir. Tartışmanın birçok katılımcısı, hegemonya kavramını emperyalizmin negatif ötekiliği üzerinden târif etmiş, hegemonya ve emperyalizm birbirinden ayrılırken, hegemonyanın içeriği zordan derece derece bağımsız-

laşan iktidar mekanizmalarının işlevselliği esasında kurgulanmıştır. Böylece ABD merkezli uluslararası sistemin temel nitelikleri, sistem tam da krize girdiği sırada tespit edilmiş, güçlü ve zayıf yanları vurgulanmış, soğuk savaş boyunca yaşananlar kriz dönemi atmosferi içinde yeniden anlamlandırılmışlardır.

80'lerle birlikte yoğunlaşan küreselleşme tartışmalarında da emperyalizmin hem negatif öteki olma işlevi hem de eleştirelilik vasıflarıyla sahnedeki yerini aldığı görülmektedir. İlk durumda, yeni tarihsel konjonktürün yarattığı küresel eşitsizlikler, emperyal sömürünün klâsik cebir mekanizmalarının yokluğu sebebiyle reforme edilerek de olsa içselleştirilmesi gereken zorunluluklar şeklinde sunulurken, ikinci perspektif küreselleşmenin değişik metotlar kullanılan yeni bir emperyalizm çağı olduğunda ısrarcıdır. Döneme âit ontolojik resmin biçimlenmesinde, yine klâsik emperyalizm çağının yeniden anlamlandırılmasına başvurulmuştur. Küreselleşmenin orijinalliğini sorgulayarak geriye çevrilebilir kırılğan bir süreç olduğunu ileri sürenler, 19. yüzyılı bir başka küreselleşme evresi kabul etmişlerdir. Yepyeni dinamiklere dikkat çekenler de klâsik emperyalizmle açıklanamayacak bir imparatorluk çağına girdiğimizi savunmuşlardır.

19. yüzyıldan günümüze uzanan düşünce ırmağının ana hatlarına dokunduktan sonra, Irak'ta sergilenen emperyal eylemi uzun vâdeyle ilişkilendiren maddî şartlardaki dönüşüm süreçlerine baktığımızda karşımıza ilk çıkan şey biyosferle ilgili trendlerdir. Sanayi kapitalizminin yükselişiyle birlikte yaşanan üretim patlamasının doğurduğu hammadde ve enerji ihtiyacının insan-doğa ilişkisinde köklü dönüşümlere yol açtığı bilinmektedir. Doğal kaynakların insanlık tarihinde görülmemiş bir hızla tüketilmesi, hem ekolojik çevrenin tahribine hem de kaynakların gittikçe kıtlaşmasına sebep olmuştur. Bu yüzden, petrol üretiminin artık zirve noktasından düşüşe geçtiğini, bundan sonra üretim kapasitesinin ciddi oranlarda artırılmasının mümkün olmayacağını varsayan "Peak Oil" teorisi, Irak'ın işgâlinin temel gerekçeleri arasında enerji kaynaklarının denetimi meselesinin yer aldığı hatırlandığında daha fazla anlam kazanmaktadır.

Irak'ın işgâli olayıyla kesişen bir başka uzun vâdeli trend ise, Batı dışı dünyanın küresel sistem içinde ekonomik ve siyâsî açılardan yükselişidir. Emperyalizm çağıyla dünyaya yayılmaya başlayan kapitalist üretim teknikleri ve örgütlenme modelleri, yavaş ilerleyen bir süreç hâlinde Batı dışı dünyanın küresel ekonomideki ağırlığını artırmasını sağlamıştır. Küreselleşme olarak adlandırılan tarihsel konjonktürde, söz konusu trend açısından kritik eşiklere yaklaşıldığı gözlenmektedir. Irak'ta sergilenen emperyal eylem aracılığıyla Ortadoğu petrolünün denetlenmesi çabası, özellikle Çin'in hızla güçlenmesi karşısında atılmış bir adım kabul edilmektedir. Bu çerçeveden

bakıldığında Irak'ın işgâli, terörizmden ziyade diğerlerinin yükselişinden duyulan kaygının sebep olduğu bir "ön alıcı" savaşa dönüşmektedir.

Bu tedirginlik dikkatlerimizi Irak'ın işgâlinin içine gömülü olduğu ikinci Braudelci zaman katmanını teşkil eden konjonktüre, yani küreselleşme dönemine yönelmektedir. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, çalışmamızda küreselleşmeyle birlikte serbest kalan piyasa aktörlerinin Batı dışı dünyanın bir bölümünde ekonomik kalkınma sürecini hızlandırdığı, bu dönüşümün ise 2000 yılındaki seçimlerde iktidara gelen tarihsel bloğun önemli unsurlarının devlet merkezli jeopolitik tehdit algılamalarını artırdığı varsayılmaktadır. Aynı konjonktürde, bütünleşme süreci ivme kazanan Avrupa'nın dünya sistemi içindeki eşitlik arayışları ile ulus-aşırı aktörler ve küresel yönetim kurumlarının egemenlik talepleri, söz konusu endişeleri besleyen diğer önemli unsurlardır.

Irak'ın işgâli yukarıda kısaca özetlenen iç içe geçmiş üç tabakalı Braudelci zaman kurgusu içinde, kendi güzergâhlarında ilerleyen uzun vâdeli trendleri ve tarihsel konjonktürü kesen bir olaydır. Çalışmamızda, olayın gerçekleştirildiği sistemik dinamiklerin değerlendirilmesinden sonra, aktörler masaya yatırılmaktadır. Savaşın karar alıcı ve destekçileri olan Gramsci'gil tarihsel bloğun bileşenlerinin analizinde de yine zaman kavramına başvurulacaktır. Bu çalışmada kullanıldığı şekliyle sosyal zaman, tarihsel bloğun unsurlarının varoluşsal gündemleriyle ilgili iç dinamiklerinin daha geniş sosyal/siyasal çevreyle etkileşimini ifade etmektedir.

Savaş koalisyonunun üyelerinin her biri, farklı ritimlerle işleyen bir grup zamanına sahiptir. Grup zamanlarını düzenleyen gündemler, tarihsel bloğun diğer unsurlarından daha geniş bir sosyal/siyasal zeminle yürütülen çok yönlü ilişkilerle belirlenmektedir. Savaş koalisyonu, muhtelif sosyal zamanlara sahip bu grup gündemlerinin yine derece derece birbirlerinden farklılaşan beklentiler ekseninde buluşmalarıyla varlık kazanmıştır. Bu beklentiler arasında kurulan denge, tarihsel bloğun iktidarı kullanım biçimini belirlemektedir. Etkileşim içinde ancak özerk sosyal zamanlara yapılan vurgu, hem tarihsel bloğun meydana geliş sürecinin açıklanmasını kolaylaştırmakta, hem de blok tarafından inşa edilen iktidar mimârisini dondurarak verili ânın ebedileştirilmesine yol açan senkronik yaklaşımdan uzaklaşılmasını sağlamaktadır.

Tarihsel blokları oluşturan grupların ve emperyal eyleme sebep oldukları düşünülen dinamiklerin zamanın çoğulluğunu esas alan böyle bir perspektiften değerlendirilmeleri, olayın anlamının çok boyutlu bir biçimde ortaya konulmasına yardım etmektedir. Seçilen bu yöntem, metnin organizasyonu üzerinde de belirleyici bir etkiye sahiptir. Tarihsel konjonktürler, ilgili teorilerin çizdikleri hâkim imajlar üzerinden anlatılırken, bazen ayrı kısımlar

biçiminde, kimi zaman da yapılan göndermeler ve hatırlatmalarla alt metinler hâlinde henüz kesişmemiş zamanlar arasındaki paralellikler ve uzun vâde içinde devamlılık arz eden fikir örüntüleri ile diğer dinamikler vurgulanmaya çalışılmıştır.

Örneğin, emperyalizm çağının ele alındığı bölümde, Amerika'nın emperyal tecrübesi ayrı bir başlık altında değerlendirilmiş, 19. yüzyıl Amerikan toplumunda tarihsel blokların oluşumu, kurucu ilkeler hakkındaki tartışmalar, kaçınılmaz yazgı gibi sosyal mitler ve Amerikan istisnacılığı tanıtılmıştır. Hegemonik dönemi konu edinen kısımda, söz konusu fikirlerin bu yeni dünya düzeniyle ilişkilerine, hem Hegemonik İstikrar Teorisi eleştirilirken, hem de Cox'un çalışmaları merkeze alınarak Pax Amerikana analiz edilirken değinilmektedir. Fikirlerin izi üçüncü bölümde de sürülmeye devam edilmekte, Amerikan istisnacılığının dinî ve seküler versiyonları, Hıristiyan sağ ve yeni muhafazakârların mercek altına yatırıldıkları kısımlarda tekrar gündeme gelmektedir.

Farklı alt zamanlara sahip dinamikler ve gruplar, hem aynı "astronomik" zamanı paylaşmaktadırlar hem de kendi alt zamanlarını izole bir şekilde yaşamamaktadırlar. İncelenen uzun vâde ve konjonktürler boyunca, diğer grup, aktör ve dinamiklerle ya doğrudan ilişki içerisinde bulunmaktadırlar ya da onlarla ortak bir sosyal çevreyi, ittifak ilişkisini vs. paylaşmaktadırlar. Bu yüzden, belirli grup, aktör ve dinamiklerin zamanları merkeze alınarak yazılan kısımlar arasında ortaklıklar oluşmaktadır. Örneğin, 1970'lerin kriz ortamı hegemonik dönemle ilgili bölümde değerlendirilirken, metnin odağında ABD vardır; ancak Avrupa da yaşananların bir parçasıdır. Dolayısıyla Avrupa'nın zamanının bağımsızlaşma yönünde ilerleyişini konu edinen kısımda da aynı konjonktüre atıf yapılmaktadır. Fakat bu kez metnin odağında ABD değil Avrupa bulunmaktadır. Benzer bir şekilde Vietnam Savaşı, kitapta üzerinde durulan birçok grup ve aktörün zamanlarını kesmektedir.

Seçilen metodun bir sonucu olan bu durumun ortaya çıkarabileceği problemler, metnin kurgusu içinde bölümler arasında yapılan atıflar ve hatırlatmalarla aşmaya çalışılmıştır. Ayrıca, zaman çoğulluğunun bir odak sorunu doğurmaması için de kitabın temel argümanları ve kurgusunun tekrara düşme pahasına vurgulanmasına özen gösterilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde, araştırma programının kavramsal çerçevesi çizilmektedir. İlk kısım, Antonio Gramsci'nin hegemonya kavramını merkeze alarak iktidar biçimleri hakkında yaptığı analizlerle, Robert W. Cox'un Gramsci'nin çalışmalarından beslenerek oluşturduğu uluslararası politik ekonomi yaklaşımına ayrılmıştır. İkinci kısımda, tarih ve uluslararası ilişkiler disiplinleri arasındaki münasebetleri konu edinen tartışmalara değinilmekte, Braudell'in tarih anlayışı ve sosyal zaman kavramı ele alınmakta-

dır. Daha sonra ise bu değerlendirmelerin ışığında Cox'un tarihsel zaman ve ontoloji anlayışına yer verilmektedir.

Kitabın ikinci bölümü, Irak'ta sergilenen emperyal eylemi fikirler ve maddî şartların evrim süreçleri üzerinden uzun vâdeye bağlayan dinamiklerin tahliliyle başlamaktadır. Daha sonra emperyalizm, hegemonya ve imparatorluk kavram üçlüsünü merkeze alan teorik tartışmalar tarihsel bir perspektiften yorumlanmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ilk önce, ABD devlet aygıtına hükmeden tarihsel bloğu tehdit algısıyla harekete geçiren dünya düzenindeki dönüşümler mercek altına yatırılmaktadır. Avrupa'nın bağımsızlık yönünde ilerleyen zamanı, diğerlerinin yükselişi ve ulus-aşırılışma, kendi uzun vâde ve konjonktürlerini içeren alt zamanları esas alınarak incelenmekte, bu trendlerin ABD'yle ve Irak'ta sergilenen emperyal eylemle ilişkileri kurulmaktadır. Daha sonraki iki kısım, tarihsel bloğun önemli bileşenlerinin, Hıristiyan sağ ve yeni muhafazakârların, yine kendi sosyal zamanları etrafında analizlerine ayrılmıştır. Son kısımda ise, tarihsel bloğun oluşum süreci ve kitap boyunca ele alınan farklı zamanların, Irak'ın işgalinde, yani olayın zamanında kesişmeleri konu edinilmektedir.

I. BÖLÜM
Irak Savaşı'nın
Anlamlandırılacağı
Teorik Zemin

Irak'ın 2003 yılındaki işgalini anlamlandırmayı hedefleyen çalışmamızın teorik zeminini, sosyal bilimlerin diğer disiplinleriyle çeşitli seviyelerde etkileşime açık bir uluslararası politik ekonomi perspektifi oluşturmaktadır. Bu kısımda, Gramsci-Cox çizgisi esas olmak üzere yeni Gramsci okulunun diğer açılımlarını da gözetken söz konusu yaklaşımın temel parametreleri, metin boyunca kullanılacak kavram dizisi ile araştırma problemiği merkeze yerleştirilerek tanıtılacaktır.

Özellikle Antonio Gramsci ve Robert W. Cox'un eserlerinin ele alındığı ilk alt bölümde, bu metodolojik sınırlamanın etkisiyle, odaklanılan kavramları düşünürlerin kuramlarının bütününden ayırmanın doğurabileceği anlam kaymalarına karşı gerekli hassasiyet gösterilmeye çalışılırken, çizilen teorik çerçevenin asıl sınanacağı yerin problemiğini açıklama kabiliyeti olduğu hususu da hatırdta tutulmuştur.¹

¹ Sosyal bilimlerin değişik alanlarından kavramların uluslararası politika analizlerinde kullanılmak üzere disipline taşınmasına yönelik yaygın itirazlar arasında, kavramların "orijinal" anlamlarına sadık kalınmadığı eleştirisi yer almaktadır. Farklı disiplinlerden kavramların açıklayıcılığına başvuru bu çalışmada, söz konusu eleştirilerin işaret ettikleri problemle ilgili olarak benimsenen yaklaşım tarzı, Robert W. Cox'un meseleyi ele alış biçimiyle paralellik arz etmektedir. Kendisini, Gramsci'nin düşüncelerinin aslına sadık bir yorumcusu olmadığı için eleştirilenlere verdiği cevapta Cox, doğrudan eleştiri mantığını sorgulamıştır. Cox'a göre Gramsci ile ilgili olarak sorulması gereken; "Gramsci'yi doğru anladım mı?" şeklinde bir soru değildir. Doğru soru, "Gramsci'den çıkardığım sonuçlar, inceleme hedefimi oluşturan tarihsel fenomenin anlaşılmasına yardım ediyor mu?"dur. (Robert W. Cox ve Michael G. Schechter, *The Political Economy of a Plural World: Critical Reflections on Power, Morals and Civilization*, USA, Routledge, 2002, s.29)

Tâkip eden alt bölümde, bir önceki kısımda ortaya konulan Coxgil tarihselci epistemolojik perspektifle bağlantılarına dikkat edilerek, Irak'ın işgalinin anlamlandırılacağı "tarihsel zamana" referans oluşturacak tartışmalara yer verilmektedir.